

25. évf. 3. sz. 1978. március

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

FOLYTATÓDÓ KIADVÁNY? IDŐSZAKI KIADVÁNY? SZERIÁLIS KIADVÁNY? IDŐSZAKOS KIADVÁNY? SOROZATOS KIADVÁNY?

(A „serial” fogalmával kapcsolatos terminológiai kérdések)

Vajda Erik

Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ

Előjáróban hadd szögezzem le: ez az írás – függetlenül attól, hogy kénytelen tipológiai ismérvekkel is foglalkozni – *nem a dokumentum-tipológia elvi kérdéseivel, hanem a magyar terminológia bővítésének szükségességével és lehetőségeivel foglalkozik.* Éppen ezért csak előjáróban, tézisszerűen kell rögzíteni néhány olyan megállapítást, amelyet szakmailag bizonyítottnak tekinthetünk, de amelynek tisztázására (számos elmaradott nézet továbblétezése miatt) szükség van, nehogy a terminológiai tisztázási kísérletek valóságos szakmai zavart okozzanak:

a) *A dokumentumok típusai között* – már csak a tipológiai elhatárolás ismérveinek különböző kiinduló szempontjai miatt – *nincs merev határ*; tipikus jelenség, hogy egy-egy dokumentum többféle dokumentumtípushoz is osztályozható, sőt osztályozandó.

b) Témánk szempontjából a tipológiai sokféleségen belül is különösen jelentős az, hogy *időszaki* (egyelőre feltételesen ezt a kifejezést használva) *és eseti* (monografikus) *kiadvány között nincs merev határ*, sőt az esetek jelentős részében időszaki kiadványok egyes kötetei, füzetei stb. monografikus kiadványokként kezelendők, vagy – ami ezzel azonos – a monografikus kiadványok jelentékeny része jelenik meg időszaki kiadvány keretében.

c) A dokumentum-tipológiával óvatosan kell bánni. A merevség, a könyvtári munka különböző fázisaiból következő szempontok elhanyagolása, csak kárt okozhat.

Más szóval: hiába sorolunk egy dokumentumot az időszaki kiadványok közé, ez a beszerzés szempontjából

ból csak akkor jelent valamit, ha a kiadvány előfizethető, illetve pontosabban: folyamatos szállításra megrendelhető. Egyéb esetekben – tipológia ide vagy oda – e kiadvány egyes köteteit *beszerzési szempontból könyvnek kell tekinteni.*

Vagy: ha egy *időszaki kiadványnak* minősülő könyvsorozat egyes köteteit, vagy akár egy leghagyományosabb értelemben vett időszaki kiadvány, pl. folyóirat ún. *részcímes** köteteit (füzeteit) nem dolgozzuk fel könyvként (vagyis egyedileg), akkor *feldolgozási hibát követünk el.*

Ugyanennek a kérdésnek a másik oldala, hogy nem kisebb a hiba akkor, ha a sorozatot mint időszaki kiadványt, elkülönítjük a többi időszaki kiadványtól, amint ez sajnos gyakran történik: erről tanúskodik számos könyvtárunk ma már őslénytani maradványnak tekinthető, az időszaki kiadványok katalógusával egyesítendő *sorozati katalógusa.*

Végül: ha egy tipikus könyvsorozatot azon az alapon, hogy a sorozatot – egyébként helyesen – *időszaki kiadványnak* minősítettük, kirekesztünk a kölcsönzésből, azon az alapon, hogy a könyvtár folyóiratokat (időszaki kiadványokat) nem kölcsönöz, akkor *az olvasószolgálat szempontjából követünk el hibát.*

Mindez tulajdonképpen abban összegezhető, hogy a tipológia mindennemű fontossága ellenére is az első az

* A gyakorlatban – helytelenül – „részcímes periodikáról” beszélnek, pedig nem az időszaki kiadvány „részcímes”, hanem annak egyes füzetei, kötetei rendelkeznek önálló címmel!

olvasó érdeke, és tudomásul kell vennünk, hogy bármilyen fontosak számunkra és – közvetve – az olvasó számára a tipológiai kérdések, az olvasót közvetlenül nem érdekli az, hogy egy adott kiadványt milyen dokumentumtípushoz sorolunk. Számára az az érdekes, hogy állománygyarapítási munkánk nyomán rendelkezésre álljon e kiadvány, feldolgozó munkánk nyomán megtalálja a kiadványt és hogy olvasószolgálatunk értelmes szabályai szerint a kiadványhoz hozzá is jusson.

d) Mindezek tükrében kell értékelni azokat a gyakran szenvedélyes harcokat, amelyek nálunk – egyébként sokszor helyes indokokból kiindulva – folytak, különösen a 60-as években az időszaki kiadványok jogainak elismerése érdekében, azokat a tudományos erőfeszítéseket, amelyek megkísérelték a periodikum tartalmi és formai jegyeinek tisztázását [1]. Mindezek helyes célt tűztek ki és általában helyes és korszerű következtetésekre jutottak, de igen gyakran megmerevítették a nézeteket és sok tekintetben több kárt okoztak mint hasznot.

A tipológiai elkülönítés fentiek szerinti relativitása korántsem jelenti azt, hogy az időszaki kiadvány kategóriája nem lenne rendkívüli fontosságú a könyvtári munka minden fázisában. Kiemelkedően fontos, hogy tisztában legyünk az időszaki kiadványok ismérveivel és egyben fajtaival a feldolgozás szempontjából, részben éppen a fentiekben elmondottak miatt. Az ezzel kapcsolatos elméleti és gyakorlati munkák szükségképpen arra vezettek, hogy a kiadványfajták újabb osztályozása jött létre, külföldön – először az angolszász irodalomban és gyakorlatban – újabb terminusok, szakkifejezések jelentek meg, és a gyakorlatban sokszor okoz zavart az, hogy nem rendelkezünk e szakkifejezések magyar megfelelőivel.

A konkrét terminológiai problémák vizsgálata és javaslataink részletes leírása előtt még egy elvi kérdést kell tisztázni, nevezetesen rögzíteni kell a *serial* fogalmát (azért használom ezt a kifejezést, mert – mint látni fogják – a probléma éppen az, hogy pillanatnyilag nincs magyar megfelelője). Nemcsak tekintélyi érvek alapján, hanem értelmi okokból is elegendő, ha idézzük a nemzetközileg elfogadott meghatározást. Ez a meghatározás egyaránt megjelent a *serial*-ok nemzetközi szabványos azonosító számát, az ISSN-t rendszeresítő nemzetközi szabványban [2] és a *serial*-ok bibliográfiái leírásáról rendelkező nemzetközi szabályzatban, az ISBD(S)-ben [3]. A *serial* meghatározása az ISBD(S) szerint – tartalmilag hű magyar fordításban – így szól:

„Nyomtatott, vagy nem nyomtatott formában előállított, egymást követő – általában számozással, vagy keltezéssel megkülönböztetett – részekben megjelenő, előre meg nem határozott ideig folytatódónak szánt kiadvány. A *serial* fogalma kiterjed az időszaki kiadványokra (periodicals; V. E.), hírlapokra, évkönyvekre (évenkénti kiadványokra, éves címtárak-

ra stb.), intézeti jelentések és közlemények sorozataira, konferencia-közlemények sorozataira és monográfiák sorozataira (könyvsorozatokra; V. E.).

E meghatározás nem terjed ki az előre befejezettnek szánt időszak alatt egymást követően előállított művekre, viszont kiterjeszhető a számozatlan sorozatokra.”

A továbbiakban minden tekintetben e meghatározáshoz tartjuk magunkat és ennek tükrében vesszük szemügyre terminológiai problémáinkat. Vessünk egy pillantást a mellékelt összehasonlító táblázatra, amely három nyelven, a teljesség igénye nélkül, de (lépcsőzetességgel kifejezve) hierarchikus összefüggéseikben* mutatja a *serial* fogalmának körében alkalmazott, témánk szempontjából legfontosabb megnevezéseket és azok kapcsolatait.

1. táblázat

A *serial* fogalmi körébe tartozó kiadványtípusok angol, orosz és magyar nyelvű megnevezéseinek összehasonlító táblázata

serial	szerial'noe izdanie	?
<i>periodical</i>	<i>periodicseszkie i prodolzsaajscsieszja izdanija</i>	<i>időszaki kiadvány (periodikum)</i>
regular periodical (ritkán használatos)	periodicseszkie izdanija	rendszeres időközökben megjelenő időszaki kiadvány (körülrás)
irregular periodical	prodolzsaajscsieszja izdanija	rendszeretlen időszakosságú időszaki kiadvány (körülrás)
<i>series (monographical series, series of monographs)</i>	<i>szerialija</i>	<i>sorozat, könyvsorozat</i>

A táblázatból világosan látható, hogy magyar terminológiánk hiányos. A *serial* fogalma a gyakorlatban jelentős, és éppen ezért terjedt el, hogy – a 60-as években végbement fogalmi tisztázás eredményeként – egy kategóriában lehessen egyesíteni mindazokat a befejezetlennek szánt kiadványokat (kiadvány-csoportokat), amelyeknek legfontosabb jellemzői a kiadvány(csoport) mint egész feldolgozása szempontjából azonosak. A legfontosabb gyakorlati változás, amit e kifejezés és az általa fedett fogalom létrejötté előidézett, hogy egy

* A hierarchia „alsóbb szintjein” természetesen más szempontok szerint más megkülönböztető ismérvek, és így más osztályozások is lehetségesek, ami azonban témánk szempontjából közömbös.

hierarchikusan magasabb szintű, szélesebb körű fogalom keretében foglalták össze az időszaki kiadványok és a könyvsorozatok fogalmát, és e szélesebb körre nézve közös feldolgozási és egyéb szabályokat állapítottak meg. Ezt megelőzte az a korábbi lépés, amikor az időszaki kiadványok fogalma alatt foglalták össze a *hagyományos időszaki kiadványokat* (ezekhez értve a ritkán, de rendszeresen megjelenő olyan kiadványokat is, mint az évkönyvek) és a rendszertelen időközökben megjelenő időszaki kiadványokat (intézeti közleményeket, eseménynaptárakat, konferencia-kiadványokat stb.).

Köztudott, hogy Magyarországon nincs szakkifejezésünk a *serial* értelmének kifejezésére. Hasonló volt a helyzet más országokban, illetve más nyelvterületeken is. Így pl.

a *Szovjetunióban* – az NTMIR keretében végzett közös munka és az ISSN mint szabványos azonosító szám bevezetésének eredményeként – jelenleg terjed el a *szerial'noe izdanie* kifejezés használata; ezt már számos szabvány jellegű dokumentum is alkalmazza, annak ellenére, hogy az orosz nyelv ebből a szempontból már korábban is szerencsésebb volt, mivel létezett a pusztán *időszaki kiadvány* kifejezésnél szélesebben értelmezhető *periodicseszkie i prodolzszajscieszja izdanija* összetétel, amely – egyes magyarázatok szerint – még a könyvsorozatokot is magában foglalta.

Franciaországban sem alkalmazták korábban szélesebb körben a *publication en série* kifejezést; ma már egyértelműen alkalmazzák a *serial* megfelelőjeként.

Nálunk – több-kevesebb következetességgel – az *időszaki kiadvány* kifejezés hatályát terjesztették ki a *serial* teljes fogalmi tartományára. Más esetekben e fogalomkör kifejezésére az *időszaki kiadványok és sorozatok* összetett kifejezést alkalmazzák. Végül voltak olyan kísérletek is (főként részemről), hogy a *serial* megfelelőjeként a *folytatózó kiadvány* kifejezést alkalmazzuk.

Mindhárom megoldást joggal érheti kritika. A legrosszabb megoldás kétségtelenül az, hogy a *serial*-t egyszerűen átkereszteljük időszaki kiadványnak. Ez – lásd a fenti hierarchiát – azt jelentené, hogy az időszaki kiadványok lehetnek időszaki kiadványok és sorozatok. Nem hiszem, hogy bővebben bizonyítani kell az ilyen fogalomrendszer tarthatatlanságát.

Kétségtelenül pontosabb az *időszaki kiadványok és sorozatok* összetett kifejezés. Ezzel viszont egyrészt az a baj, hogy nagyon hosszú, nehézkes, ragozott formában igen kellemetlenül alkalmazható, holott a *serial* fogalma az információs és könyvtári gyakorlatban (pl. a szabványosításban), de a szakirodalomban is, rendkívül nagy gyakorisággal fordul elő. A másik baj az (és ezt joggal említették olyan kollégák, akik annak idején az időszaki kiadványok „jogainak” elismertetéséért folyó harc élvonalában jártak), hogy ebből az összetett kifejezésből valamiféle olyan látszat keletkezik, mintha itt két

alapjában különböző dologról és nem egy egységes fogalom két – megkülönböztethető, de az egységes fogalomhoz tartozás miatt mégiscsak összetartozó – al-fogalmáról lenne szó.

Végül, a *folytatózó kiadványok* kifejezéssel szemben a legmegalapozottabb ellenérv az volt, hogy ez a kifejezés teljesen új, nem felel meg semmiféle korábban alkalmazott kifejezésnek, és így gyakorlati alkalmazása kétségesnek látszik. Az is felvetődött, hogy a többkötetes művek vagy a szerzői, illetve kiadói gyűjteményes kiadások (amelyek szintén többkötetes művek, vagy a sorozatok és a többkötetes művek határesetei) szintén *folytatózóak* és ezeket e kifejezés nem különíti el az *igazi* időszaki kiadványoktól és sorozatoktól. Kétségtelen, hogy ebben az ellenérvben is van valami, bár megemlíthető, hogy a *serial* kifejezés sem tartalmaz semmi olyan megkülönböztető jelzőt, ami magában megkülönböztethetné a befejezetlennek (korlátlanul folytatózóknak) szánt kiadványokat az egyéb, a befejezettség szándékával, de szintén folytatólagosan megjelenő kiadványoktól.

Eddig a helyzetkép. Ebből úgy tűnik, hogy

a) a fennálló terminológiai problémát a félreértések elkerülése végett *meg kell oldani*;

b) a megoldásra tett *eddiggi kísérletek nem célravezetőek*, vagy legalábbis nem vívták ki a szakmai közvélemény egyetértését.

Ebből a helyzetből következik az, hogy még szabványaink is különböző kifejezéseket használnak, s nyilvánvaló, hogy ez zavarokra, félreértésekre vezet, nem is szólva arról, hogy bizonyos mértékig szegénységi bizonyítvány.

Aligha lenne helyes, ha a javasolt kifejezések helyességét vagy helytelenségét elemző terminológiai szörszálhasogatással gátolnánk a kérdés megoldását. Végül is

bármely olyan kifejezés, amelynek köznyelvi tartalma lényegében megfelel a megjelölendő fogalomnak, közös megegyezés esetén használható a fogalom kifejezésére.

Az alábbiakban ezért felsorolom a javasolható vagy egyesek által javasolt olyan kifejezéseket, amelyek a magyar szaknyelvben alkalmazhatóak lennének a *serial* fogalmának megjelölésére. Az egyes kifejezések mellett – ha ezt a fentiekben még nem tettem meg – felsorolom előnyeiket és hátrányaikat, és hozzáfűzöm – bizonyára vitatható – véleményemet is.

Időszaki kiadvány

Egyetlen előnye, hogy ismert kifejezés. Használata a *serial* megfelelőjeként semmiképpen sem javasolható, mert csak fokozza a zavarokat azáltal, hogy a generikusan (hierarchikusan) fölérendelt, kevesebb megkülönböztető ismérvvvel rendelkező fogalmat összezavarja az alárendelt, további megkülönböztető ismérvvvel rendelkező fogalommal.

Időszaki és sorozati kiadvány

Ha nem jutunk jobb megoldásra, akkor elfogadható, mert tartalmilag teljesen helytálló. Ugyanakkor nehézsége miatt célszerű lenne, ha el tudnók kerülni e kifejezés használatát.

Folytatódó kiadvány

A magam részéről változatlanul e kifejezés használata mellett vagyok. Kétségtelenül kifejezi a *serial*-ok legfontosabb közös ismervét, nevezetesen, hogy folytatódnak. Úgy vélem, hogy ezen keresztül – közvetve – azt is kifejezi, hogy a *befejezetlenség szándékával folytatódnak*. Az a tény, hogy e kifejezés eddig nem volt használatos, kevéssé mond ellent bevezetésének, hiszen nemrégiben még olyan kifejezéseket sem alkalmaztak a tájékoztatói és könyvtári gyakorlatban vagy éppenséggel általában sem, mint az *adatbázis*, a *mágnesszalag* vagy akár (ha ez régebbi is) a *kutatási jelentés*.

Szeriális kiadvány

Aligha kell bizonyítani, hogy ez a javaslat elutasítandó. Egyfelől felesleges az előző két javaslat szerinti kifejezéseknél semmivel sem pontosabb vagy megszokottabb kifejezés bevezetése, másodsorban kár lenne indokolatlanul újabb – jóllehet helyesírásban magyarított – idegen szóval „gazdagítani” terminológiánkat, végül pedig a kifejezés nem egyértelmű, mert más ismeretágakban használatos és ott más jelent. Egyetlen előnye, hogy hangzása hasonló, eredete pedig azonos a legtöbb idegen nyelvű, e fogalmat fedő kifejezés hangzásához illetve eredetével.

Időszakos kiadvány

Felmerült az a lehetőség is, hogy a *serial* megfelelőjeként használjuk az *időszakos kiadvány* kifejezést, ami kétségtelenül különbözik a szűkebb értelmű *időszaki kiadvány*-tól és így alkalmas lehet arra, hogy kifejezze a tárgyalt gyűjtőfogalmat. Kétségtelen, hogy ez a megoldás rokonszenves azért, mert nem valamiféle idegen vagy nehézkes kifejezés alkalmazásáról van szó. Az is igaz, hogy az *időszakos* jelző egyaránt jelenthet rendszeres időközben vagy rendszertelen időközökben történő ismétlődést. A probléma csupán az, hogy ugyanez elmondható az *időszaki* jelzőre is; tiszta szinonimákról van szó, *semmi értelmi különbség időszakos és időszaki között nincs*. Így az *időszakos kiadvány* használata a bővebb értelmű *serial* értelmében és az *időszaki kiadvány* használata a jelenlegi szóhasználatnak megfelelően, alighanem arra vezetne, hogy a két kifejezést rendszeresen összecse-

rélnek és a jelenleginél nem kisebb terminológiai zűrzavar támadna.

Sorozatos kiadvány

Erre a kifejezésre is lényegében ugyanaz áll, mint az *időszakos kiadvány*-ra. A különbség csak az, hogy ez nem az *időszaki kiadvány*-hoz hasonlít a megszólalásig, hanem a *serial* másik alárendelt, specifikus fogalmához, a *sorozat*-hoz. Ez a megoldás annyiban mégis jobb, hogy a szűkebb értelmű *sorozat*-ot lehetne szabványosan *könyvsorozat*-nak is nevezni, ahogy ezt gyakran tesszük is. Másfelől kétségtelen nehézséget jelentene, hogy az *időszaki kiadványok* szerkesztői, kiadói vagy akár kezelői aligha tartják jellemzőnek, még bővebb fogalomként is, a folyóiratokra, hírlapokra (ezen belül napilapokra) a *sorozatos kiadvány* megjelölést.

A szerző, illetve az e kérdéssel vele vitatkozó kollégák részéről egyéb javaslat nem merült fel.

A felsorolt lehetséges változatok közül – mint említettem – a legmegfelelőbbnek a *folytatódó kiadvány* kifejezés alkalmazását tartom. Amennyiben ezzel a felfogással a szakmai közvélemény többsége nem ért egyet, elképzelhetőnek látszik az *időszaki kiadvány(ok)* és *sorozat(ok)* összetett kifejezés, vagy a *sorozatos kiadvány* kifejezés alkalmazása a *serial* megfelelőjeként.

Az egyértelmű szóhasználat mind az idegen nyelvről magyar nyelvre fordított könyvtári és információs szakirodalom, mind az oktatás, mind pedig – és különösen – a szabványosítás, végeredményben tehát a gyakorlati könyvtári és tájékoztatói munka szempontjából lényeges és sürgős lenne. Mint azt már korábban is hangsúlyoztam, nem elsősorban az a fontos, hogy melyik kifejezés alkalmazásában állapodunk meg, hanem az, hogy *egyértelműen és megalapozottan egy meghatározott kifejezésnél maradjunk*. Ennek érdekében kérjük és várjuk olvasóink állásfoglalását.

Irodalom

- [1] SEBŐ Zoltánné: A periodika fogalmi meghatározásának és a könyvtári gyűjtemények elhatárolásának problematikája. Bp. OMKDK, 1964. 47 p. OMKDK rakt. szám: K 995.
- [2] International standard serial numbering (ISSN). ISO 3297-1975(E) Documentation. Geneva, ISO, 1975. 6 p.
- [3] ISBD(S). International Standard Bibliographic Description for Serials. London, IFLA International Office for UBC, 1977. VIII, 61 p.

